

Daria Sikorska

Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Gdańsku

POLITYKA WYRÓWNYWANIA SZANS EDUKACYJNYCH MŁODZIEŻY Z OBSZARÓW WIEJSKICH W OPINII NAUCZYCIELI SZKÓŁ WIEJSKICH

*THE OPINIONS OF RURAL SCHOOL TEACHERS ABOUT THE EQUAL
EDUCATIONAL OPPORTUNITY POLICY FOR RURAL YOUTH*

Słowa kluczowe: szanse edukacyjne, szkoły wiejskie, obszary wiejskie, placówki oświatowe, dysproporcje rozwojowe, stratyfikacja

Key words: educational chances, rural school, rural area, educational facility, development disproportions, stratification

Abstrakt. Bez odpowiednio ukierunkowanego, sprawnego i elastycznego systemu kształcenia nie może być mowy o rozszerzeniu jakości kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich. Wykształcona i wykwalifikowana młodzież stanowi podstawę tego kapitału. W Polsce demokratyczne prawo równego dostępu wszystkich obywateli do oświaty wcale nie oznacza, że wszyscy korzystają z niego w tym samym stopniu. Głównym czynnikiem środowiskowym silnie różnicującym aspiracje i możliwości edukacyjne dzieci i młodzieży jest miejsce ich zamieszkania. Nierówność szans edukacyjnych jest szczególnie widoczna na terenach wiejskich. Brak dostępu do edukacji może w przyszłości ograniczać możliwości rozwoju i podjęcia znaczącej aktywności zawodowej. Celem badań było przedstawienie opinii nauczycieli na temat polityki wyrównywania szans młodzieży z obszarów wiejskich. Badaniu poddano nauczycieli szkół wiejskich z powiatów chojnickiego i człuchowskiego. Badania przeprowadzono w kwietniu 2012 r. metodą sondażu diagnostycznego.

Wstęp

Uwarunkowania ekonomiczne, demograficzne i społeczne i kulturowe wywierają wpływ na perspektywy edukacyjne dzieci, a w dalszej kolejności na ich szanse życiowe i życie zawodowe jako ludzi dorosłych. W polskiej oświacie istnieją duże dysproporcje w dostępie do edukacji pomiędzy środowiskiem wiejskim i miejskim oraz wykształceniu dzieci i młodzieży ze wsi. Niekorzystna dla mieszkańców wsi sytuacja w zakresie poziomu wykształcenia ogranicza ich przyszłe szanse na rynku pracy, poza tym stanowi barierę dla rozwoju aspiracji edukacyjnych dzieci i młodzieży obszarów wiejskich. Z doświadczeń wynika, że młodym ludziom ze wsi rzadziej niż ich rówieśnikom z dużych miast udaje się zrealizować swoje życiowe aspiracje.

Material i metodyka badań

Zapewnienie odpowiedniego poziomu oświaty stanowi jeden z kluczowych elementów należytego rozwoju państwa. Za nadrzędny cel systemu edukacyjnego uznaje się wspomaganie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju osobowości wszystkich uczniów oraz stwarzanie warunków umożliwiających im przyswajanie umiejętności ułatwiających sprawne funkcjonowanie [Wejner 2009]. Niezależnie od swego statusu materialnego obywatele mają zagwarantowane konstytucyjnie prawo do uzyskania jednakowego dostępu do edukacji. Prawa człowieka jako obywatela rozpoczynają się od realizacji jego praw jako dziecka. Brak realizacji tych praw i zaspokajania potrzeb najmłodszych mieszkańców wsi, a tym samym najsłabszych obywateli powoduje, iż najczęściej dzieci muszą pokonać utrudnienia w dostępie do edukacji [Mikołajczyk-Lerman 2010].

Wszelkie poczynania zmierzające do przyspieszenia rozwoju gospodarczego państwa muszą zakładać równoległy wysiłek w dziedzinie oświaty [Grodzicki 2000]. Główne cele edukacji narodowej to [Dąbrowska, Iwaszkiewicz 2003]:

- kształtowanie warunków do wielostronnego rozwoju osoby (biologicznego, umysłowego, emocjonalnego), by mogła niezależnie od swego społecznego pochodzenia, sprostać intensywnemu wzrostowi wielorakich wymagań względem dokonujących się przemian cywilizacyjnych, kulturowych i aby dzięki temu uniknąć losu społecznej marginalizacji, która dotyka coraz szersze kręgi społeczeństwa (w tym ludność wiejską);

- wyrównywanie drastycznych, szkodliwych, a nawet groźnych dla spokoju społecznego dysproporcji rozwojowych (pomiędzy poszczególnymi regionami kraju, między wsią a dużymi miastami i między poszczególnymi grupami społecznymi);
 - upowszechnianie wspólnych, powszechnie akceptowanych wartości prospołecznych, które mogą wpływać na kształtowanie harmonijnych stosunków społecznych;
 - podtrzymywanie tożsamości kulturowej narodu;
 - wyzwolenie potencjału twórczego całego narodu a nie tylko niektórych grup społecznych, by w ten sposób istotnie podnieść czynniki społecznej efektywności działania i wzrostu gospodarczego;
 - podnoszenie wśród wszystkich grup społecznych kompetencji obywatelskich, aby przez przekazywanie im istotnej wiedzy o mechanizmach rządzących życiem społecznym i gospodarczym tworzyć szanse na dojrzałe formy uczestnictwa w życiu publicznym kraju.
- Działalność oświatowa winna mieć na celu:
- przełamywanie barier rozwoju i aktywizacji, wskazanie szans gospodarki regionów, podmiotów gospodarczych i społeczności [Dąbrowska 2003];
 - aktywizację lokalnych rynków pracy stwarzającej możliwości alternatywnego zarobkowania dla ludności miejscowej;
 - przewycięzanie syndromu peryferyjności przez znaczną część małomiasteczkowych oraz wiejskich obszarów;
 - aktywizację lokalnej władzy, samorządów i społeczności lokalnych w podejmowaniu procesów transformacji, akceptacji dokonujących się przekształceń;
 - wyrobienie postaw przedsiębiorczości [Sikorska 2008].

Teoria stratyfikacji społecznej, czyli uwarstwienia społecznego jest koncepcją, która odnosi się do podziału społeczeństwa pod kątem istnienia warstw (klas, stanów, grup społeczno-zawodowych), różniących się pod względem np. wieku, dochodu, pełnionych funkcji, prestiżu, kwalifikacji, wykształcenia. W myśl tej koncepcji, pozycja danej warstwy społecznej zależy od uznawanego w danym społeczeństwie systemu wartości. W Polsce we współczesnym społeczeństwie występuje podział na kilka kategorii, a przynależność do jednej z nich daje bardziej lub mniej korzystną pozycję danej jednostce w społeczeństwie. Różnice między tymi kategoriami społecznymi nazywane są zróżnicowaniem społecznym. Jeżeli ludzie zostaną zaszerogowani w tych kategoriach społecznych w pewnym porządku, który daje im różny dostęp do dóbr społecznych, wówczas mamy do czynienia ze stratyfikacją społeczną, czyli uwarstwieniem społeczeństwa. To, z jakiej warstwy lub klasy wywodzi się jednostka wywiera duży wpływ na jej życie. Szczególnie istotne jest to w kontekście równości szans edukacyjnych, uważane za podstawowe założenie reformy edukacyjnej [Wejner 2009].

Pod pojęciem „szans edukacyjne” należy rozumieć *dawanie możliwości, warunków, sposobności, okazji do uzyskania sukcesu, powodzenia przez jednostkę poprzez jej edukację* [Lubowiecka 2003]. Definiowanie równości szans traktować należy w dwóch podejściach pojmowania i stosowania tej zasady: nastawienie horyzontalne koncentrujące się przede wszystkim na przesłankach chronionych prawnie, które przyjmuje, iż każdy winien mieć takie same możliwości bez względu na płeć, wiek, miejsce zamieszkania oraz podejście wertykalne przyjmujące, że grupy w szczególnie trudnym położeniu winny być dodatkowo wspierane. Równość szans często utożsamiana jest i porównywana do równości warunków lub równości osiągnięć szkolnych. Najłatwiej spośród tych trzech równości zapewnić jednakowe (równe) warunki nauki: jednakowo dobrze wyposażać materialnie i kadrowo placówki oświatowe – jest to trudne, ale możliwe. Natomiast obiecywanie równych osiągnięć i szans jest w wielu przypadkach szlachetną utopią. Podobnie możemy interpretować pojęcie dostępności, które także nie będzie równe dla wszystkich, zwłaszcza w zróżnicowanych środowiskach społecznych (w tym szkolnych) i naturalnych (geograficznych). Miejsce urodzenia, zamieszkania i wychowania może działać jako stymulator lub inhibitor rozwojowy. Każdy z tych elementów może działać selekcyjnie i w konsekwencji decydować o lepszych lub gorszych szansach (edukacyjnych, życiowych) dziecka [Piwowski 2003].

Szansy edukacyjne dziecka stanowią pochodną wielu czynników endogennych i egzogennych oraz wzajemnych zależności między nimi. Za najważniejsze czynniki egzogenne wyznaczające szanse edukacyjne najmłodszych mieszkańców wsi uważa się [Lubowiecka 2003]:

- *warunki społeczno-ekonomiczne i kulturalne miejscowości, w jakiej dziecko żyje,*
- *poziom warunków kulturalnych i materialnych w rodzinie dziecka,*
- *korzystanie z wartościowej edukacji przedszkolnej,*
- *warunki i jakość edukacji w szkole podstawowej,*
- *korzystanie z różnych form zajęć pozalekcyjnych jako uzupełnienie edukacji formalnej i rozwijanie swoich osobistych zainteresowań.*

Dbanie o równość szans wyraża się głównie przez aktywne działanie i planowanie rozwiązań przyczyniających się do zmniejszania barier, których doświadczają dzieci ze wsi w swobodnym dostępie do dóbr, informacji, usług i infrastruktury oświatowej.

Szanse edukacyjne młodzieży znajdują w długim okresie odzwierciedlenie w poziomie wykształcenia ludności danego obszaru. Z danych statystycznych GUS wynika, że poziom ten jest znacząco niższy na wsi niż w miastach. Wykształceniem wyższym w 2010 r. legitymowało się 9,3% mieszkańców obszarów wsi, podczas gdy w miastach takich osób było 23,6%. Wykształceniem średnim legitymowało się na wsi 36,6% mieszkańców, w mieście zaś 61,4% [Szanse edukacyjne... 2011].

Celem badania było przedstawienie opinii nauczycieli na temat polityki wyrównywania szans młodzieży z obszarów wiejskich.

Badanie przeprowadzono metodą sondażową w kwietniu 2012 r. wśród nauczycieli szkół wiejskich z powiatów chojnickiego i człuchowskiego. Metoda ta *jest sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk posiadających znaczenie – w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje* [Pilch, Bauman 2001].

Wyniki badań

Polityka wyrównywania szans edukacyjnych na obszarach wiejskich nie zawsze znajduje odzwierciedlenie w rzeczywistości. Warto zauważyć, że w latach 2009–2010 instytucjonalna opieka nad dzieckiem w wieku do 3 lat na wsi nie była prowadzona. Sytuacja ta uległa poprawie w 2011 r. Powszechność wychowania przedszkolnego na wsi jest znacznie niższa niż w mieście. Liczba dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego w roku szkolnym 2009/2010 na 1000 dzieci w wieku 3–6 lat wyniosła na wsi 482 względem 815 w miastach. W tym samym okresie na obszarach wiejskich działało 9,3 tys. szkół podstawowych. W odniesieniu do roku szkolnego 2003/2004 liczba szkół podstawowych zmniejszyła się o 1053 (10,2%) [Szanse edukacyjne... 2011].

W celu poznania opinii nauczycieli na temat realizacji polityki wyrównywania szans edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich, badaniu poddano 85 nauczycieli szkół wiejskich z powiatów chojnickiego i człuchowskiego. W badaniu uczestniczyło najwięcej, bo 33 pedagogów w wieku 46–55 lat (38,8%) oraz 29 nauczycieli w wieku 36–45 lat (34,1%). Powyżej 55 lat było 10,6% badanych (9 osób). Nauczycieli młodych w wieku 25–35 lat w badaniu uczestniczyło 16,5% (14 osób) (tab. 1). Spośród badanych najwięcej osób pracowało w zawodzie nauczyciela od 6 do 15 lat (43,5%). Stażem 16–25 lat mogło poszczycić się 25,9% ankietowanych nauczycieli, a powyżej 25 lat pracowało 23,5% badanych. Niewielki staż w zawodzie nauczyciela miało 8,1% badanych (tab. 2).

Tabela 1. Wiek badanych
Table 1. Age of the respondents

Przedział wiekowy/ Age category	Liczba/ Number	Udział/ Share [%]
25-35 lat/25-35 years old	14	16,5
36-45 lat/36-45 years old	29	34,1
46-55 lat/46-55 years old	33	38,8
Powyżej 55 lat/More than 55 years old	9	10,6
Ogółem/Total	85	100,0

Zródło: opracowanie własne
Source: own study

Tabela 2. Staż pracy badanych
Table 2. The respondent work experience

Staż pracy/Work experience category	Liczba/ Number	Udział/ Share [%]
Do roku/Year or shorter	1	1,2
1-5 lat/1-5 years	5	5,9
6-15 lat/6-15 years	37	43,5
16-25 lat/16-25 years	22	25,9
Powyżej 25 lat/More than 25 years	20	23,5
Ogółem/Total	85	100,0

Zródło: opracowanie własne
Source: own study

Badani to głównie nauczyciele dyplomowani (67,1%) oraz mianowani (25,9%). Jako nauczyciele kontraktowi zatrudnionych było 5,9% ankietowanych, a stażystami było 1,2% (tab. 3).

Badani nauczyciele zauważają realizację polityki wyrównywania szans edukacyjnych dzieci wiejskich. Zdaniem blisko połowy badanych (49,4%) jest ona realizowana na średnim poziomie. Mały stopień jej realizacji widzi 35,3% badanych, a duży tylko 12,9% (tab. 4).

W celu niwelacji dysproporcji w dostępie dzieci i młodzieży wiejskiej do edukacji na bazie rządowego programu wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży tworzone są lokalne projekty kompensacji różnic. Program wyrównywania szans edukacyjnych najmłodszego pokolenia mieszkańców wsi za fundamentalny priorytet przyjął zapewnienie mu dostępu do dobrej edukacji przedszkolnej i podstawowej. Dla całego procesu kształcenia człowieka kluczowe znaczenie mają pierwsze

Tabela 3. Stopień awansu zawodowego badanych
Table 3. The level of respondent professional advancement

Staż pracy/ Professional achievement level	Liczba/ Number	Udział/ Share [%]
Stażysta/Apprentice	1	1,2
Kontraktowy/Contract teacher	5	5,9
Mianowany/Appointee teacher	22	25,9
Dyplomowany/Certified teacher	57	67,1
Ogółem/Total	85	100,0

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 4. Realizacja polityki wyrównywania szans edukacyjnych dzieci wiejskich w opinii badanych
Table 4. The respondent opinion about the implementation of the equal opportunity policy for rural area children

Stopień realizacji/ Implementation level	Liczba/ Number	Udział/ Share [%]
Duży/High	11	12,9
Średni/Medium	42	49,4
Mały/Low	30	35,3
Trudno powiedzieć/Difficult to say	2	2,3
Ogółem/Total	85	100,0

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Badanych zapytano, w jakiej formie realizowane są programy wyrównywania szans. Formy realizacji programów wyrównywania szans edukacyjnych dzieci wiejskich, zdaniem badanych nauczycieli to przede wszystkim zajęcia wyrównawczo-kompensacyjne (77,6%) oraz kółka zainteresowań (67,1%). Mniejszym uznaniem cieszą się ćwiczenia laboratoryjne (50,1%), prelekcje i pogadanki (47,1%). Najmniej zajęć odbywa się w formie spotkań tematycznych (37,6%).

Tabela 5. Formy realizacji programów wyrównywania szans edukacyjnych dzieci wiejskich w opinii badanych
Table 5. The respondent-indicated forms of implementing the equal opportunity programs for rural children

Formy/Forms	Liczba/ Number	Udział/ Share [%]
Zajęcia wyrównawczo-kompensacyjne/ Compensatory classes	66	77,6
Zajęcia w kółkach zainteresowań/ Extra-curricular classes	57	67,1
Prelekcje, pogadanki lectures/ Discussions	40	47,1
Ćwiczenia laboratoryjne/Lab exercises	43	50,1
Spotkania tematyczne/Thematic meetings	32	37,6

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

lata jego edukacji [Lubowiecka 2003]. To one decydują, jaką wartość będzie przypisywał jej człowiek w swoim późniejszym życiu i jakiej jakości edukacji poszukiwał. Dlatego wszelkie działania wspierające i mające na celu dawanie szansy na poprawę jakości życia najmłodszemu pokoleniom powinny się koncentrować właśnie wokół pierwszych lat edukacji dziecka.

Wnioski

1. Dane statystyczne wskazują, iż powszechność wychowania przedszkolnego na wsi jest znacznie niższa niż w mieście, a w szkolnictwie podstawowym następuje stały proces likwidacji szkół.
2. Badani nauczyciele zauważają realizację polityki wyrównywania szans edukacyjnych dzieci wiejskich, jednak stopień jej realizacji upatrują na średnim poziomie.
3. W celu niwelacji dysproporcji w dostępie dzieci i młodzieży wiejskiej do edukacji tworzone są na bazie rządowego programu wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży lokalne projekty kompensacji różnic prowadzone w postaci zajęć wyrównawczo-kompensacyjnych bądź kół zainteresowań.

Literatura

- Dąbrowska R.** 2003: Działalność oświatowa jako siła napędowa gospodarki narodowej w przededniu wejścia do Unii Europejskiej. [W:] Uwarunkowania organizacyjne i ekonomiczne w aktywności społeczno-gospodarczej. Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu. Akademia Rolnicza, Szczecin, 110.
- Dąbrowska R., Iwaszkiewicz Z.** 2003: Rola edukacji w transformacji rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich przy wejściu do Unii Europejskiej. [W:] Uwarunkowania organizacyjne i ekonomiczne w aktywności społeczno-gospodarczej. Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu. Akademia Rolnicza, Szczecin, 121-122.
- Grodzicki J.** 2000: Edukacja czynnikiem rozwoju gospodarczego. Wyd. Adam Marszałek, Toruń, 17.
- Lubowiecka G.** 2003: Czynniki środowiskowe a szanse edukacyjne najmłodszych mieszkańców wsi. [W:] Dziecko, nauczyciel, rodzic – konteksty edukacyjne (red. R. Piwowarski). IBE. Białystok-Warszawa, 21-34.
- Mikołajczyk-Lerman G.** 2010: Zaniedbane dzieciństwo – zagrożona dorosłość (sytuacja dziecka jako obywatela). *Praca Socjalna*, lipiec-sierpień, 158-180.
- Pilch T., Bauman T.** 2001: Zasady badań pedagogicznych. Wyd. Żak, Warszawa, 80.

- Piowarski R. (red.)**. 2003: Szanse edukacyjne dziecka we współczesnym świecie. Dziecko, nauczyciel, rodzic – konteksty edukacyjne. IBE. Białystok-Warszawa, 11-20.
- Sikorska D.** 2008: Działalność oświatowa jako element rozwoju obszarów wiejskich. [W:] Rozwój zasobów kapitału ludzkiego obszarów wiejskich. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego*, 8, 369-376.
- Szanse edukacyjne dzieci wiejskich. 2011: GUS, Warszawa, 7.
- Wejner T.** 2009: Sprawdzian – egzamin zewnętrzny pod koniec szkoły podstawowej. Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej, Łódź, 57-67.

Summary

The main environmental factor, which greatly differentiates children's ambitions and educational capabilities, is their place of residence – these ambitions and capabilities are much higher in large cities than in rural areas. The inequality in educational opportunities is, therefore, particularly noticeable in rural areas. A child that is deprived of access to good education in early childhood may never be able to develop further and/or take up significant professional activity.

In Poland, the accessibility of education for rural residents is far from perfect. The progressive closings of kindergartens and schools (primarily in villages) constitutes a serious limitation in education accessibility. Such developments may bring about negatively affects human capital development in rural areas. Moreover, there has always been a problem of backwardness and bad access to education for children and young adolescents from rural areas.

The presented results are based on data from a survey conducted amongst schoolteachers, who work in rural schools, and show that, although certain compensatory programs may equalize the existing differences between the city and country education (e.g., special compensatory classes, extra-curricular activities), the problem still exists.

Adres do korespondencji:

dr Daria Sikorska
Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Gdańsku
Wydział Pedagogiki
ul. Lagiewniki 3
80-847 Gdańsk
e-mail: daria2000@op.pl